

تجربہ نفس از دید ابن مسکویہ

نویسنده: فرشته مسجدی

www.ketab.ir

سرشناسه: فرشته، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور: تجرد نفس از دید ابن مسکویه / نویسنده فرشته مسجدی
مشخصات نشر: تهران، نور هدایت، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری: ۲۶۶ ص، ۲۰۱۴ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۶۷-۸۵-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص ۲۵۵ - ۲۶۶.
موضوع: ابن مسکویه، احمد بن محمد، ۳۲۰ - ۴۲۱ ق. -- دیدگاه درباره تجرد نفس
موضوع: ابن مسکویه، احمد بن محمد، ۳۲۰ - ۴۲۱ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع: Miskawayh, Ahmad ibn Muhammad -- Criticism, interpretation, etc
موضوع: نفس -- تجرد
شناسه افزوده: *Immaterialism -- Spirit
رده بندی کنگره: BBR۵۷۹
رده بندی دیویی: ۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی: ۹۰۳۳۳۷۹

www.ketab.ir

تجرد نفس از دید ابن مسکویه

نویسنده: فرشته مسجدی

طراح جلد و صفحه آرایی: حسین نظری

نوبت چاپ: اول / پاییز ۱۴۰۱

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۶۷-۸۵-۵

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ این اثر برای نشر آد محفوظ می‌باشد.

نشانی: خیابان کریم‌خان، خیابان خردمند شمالی، کوچه اعرابی ۲

پلاک ۴، تلفن: ۰۹۱۹۴۵۴۰۸۲۹ / فکس: ۸۸۸۱۲۲۰۳

فهرست مطالب

۷	مقدمه
	* باب اول
۱۳	فصل اول: ابو علی احمد بن یعقوب مسکویه
۲۳	فصل دوم: جایگاه علمی
۳۳	فصل سوم: آثار و تالیفات
۳۹	تکمله
	* باب دوم
۴۵	فصل اول: حقیقت نفس از دیدگاه اسلام و اندیشمندان مسلمان
۵۷	فصل دوم: ابن مسکویه و وجود نفس
۶۱	فصل سوم: طبیعت نفس بشری و اقوال مختلف در این باره
۶۵	فصل چهارم: اصل و سرانجام نفس بشر
۶۹	فصل پنجم: آراء سه حکیم مسلمان در خصوص نفس
	* باب سوم
۸۵	فصل اول: عدم جسمانیت نفس
۱۱۱	فصل دوم: نفس جوهر است یا عرض
۱۱۵	فصل سوم: وحدت نفس و بطلان تناسخ
	* باب چهارم
۱۲۳	فصل اول: چگونگی ادراکات نفسانی
۱۲۵	فصل دوم: درک امور بسیط و مرکب

- ۱۳۵ فصل سوم: درک امور معقول و محسوس
- ۱۳۹ فصل چهارم: تفاوت بین تعقل و احساس
- ۱۴۱ فصل پنجم: قوای بدن و نفس
- * باب پنجم
- ۱۵۳ فصل اول: چگونگی حیات و زندگی نفس
- ۱۵۷ فصل دوم: تعلق و ارتباط نفس با بدن
- * باب ششم
- ۱۷۱ فصل اول: بقاء و فنا و فسادناپذیری نفس
- ۱۷۵ فصل دوم: دلایل بقاء نفس از دید حکماء
- ۱۸۳ فصل سوم: دلایل ابن مسکویه بر بقاء و فناپذیری نفس
- ۱۸۷ فصل چهارم: نفس متحرک ذاتی و حیات بخش موجودات است
- * باب هفتم
- ۱۹۱ فصل اول: کمال نفس «سعادت»
- ۲۰۳ فصل دوم: نقصان نفس «شقاوت»
- * باب هشتم
- ۲۰۷ راه‌های بدست آوردن سعادت و چگونگی اجتناب از شقاوت
- * باب نهم
- ۲۲۱ چگونگی حالات نفس بعد از جدا شدن از بدن
- ۲۲۹ خاتمه
- ۲۵۵ فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على اشرف الانبياء والمرسلين،
العبد المؤيد، الرسول المسدد، المصطفى الامجد، حبيب اله العالمين ابي القاسم
محمد صلى الله عليه وآله وسلم وعلى اهل بيته الطيبين الطاهرين المعصومين
سَيِّمًا بَقِيَّةَ اللهِ فِي الارضين روحى و ارواح العالمين لتراب مقدمه الفداء.

پس از حمد و سپاس خدای یکتا، اندیشیدن به اساسی ترین مسائل فکری
بشر کار دشواری است که علمای اسلامی ما در متون فراوانی که از خود به
جای گذارده اند به آن پرداخته و به روشنگری و پاسخ به اجزای مهم هستی
بر اساس آموزه های اسلامی و دینی همت گمارده اند و از آنجا که پاسداری از
افکار و آراء و آثار این بزرگان که گنجینه های علمی و ادبی و میراث فرهنگی
ملت هاست، از اهمیت ویژه ای برخوردار است، بر پویندگان دانش و فضیلت
لازم است که از پرداختن به این مهم غفلت نورزیده و در جهت احیای آن گام
بردارند، چرا که پیشرفت علمی امروز بشر بر پایه اندیشه های برگرفته از همین
بزرگان سلف و بنیانگذاران علوم استوار است. بدون شک عامل حیات هر موجود
زنده ای، به اصطلاح روان و نفس آن موجود است و چگونگی پیدایش آن و اثبات
حقیقت نفس یکی از مسائل زیر بنایی در عالم خلقت و آفرینش می باشد. اولین
و مهمترین سؤال برای هر فرد انسانی در هر مرتبه ای از علم و عقل و فهم که
قرار گرفته و دارای هر گونه ملیت و فرهنگی باشد همین است که آیا روح و نفس

وجود دارد یا نه؟ و اگر هست چه خصوصیتی دارد آیا مادی است یا معنوی؟ پاسخ به این سؤال و اثبات این حقیقت نیز رابطه مستقیم و نزدیکی با اثبات خداوند و آفریننده جهان هستی دارد. لذا از پیامبر گرامی اسلام نقل شده که فرمودند: «من عرف نفسه فقد عرف ربه»^۱ یعنی کسی که خودش و نفس و روان خویش را بشناسد آفریدگار خود و جهان آفرینش را نیز شناخته است. به همین دلیل در ادیان الهی و آسمانی به شناخت نفس و روان موجودات به خصوص آدمی اهمیت فوق العاده‌ای داده شده است و در واقع روان‌شناسی الهی با تاریخ ظهور انسان بر زمین تطبیق می‌نماید و به اولین کسی که از جانب خداوند آموزش‌های روان‌شناسی داده شد حضرت آدم^(ع) است. اینکه اصولاً انسان چیست؟ مسائل مربوط به نفس و صفات آن از قبیل ترس، شجاعت، بخل و سخاوت و جهاد، فرق میان حق و باطل و مسائل مربوط به معاد جسمانی و روح و نفس انسان‌ها و بیماری‌های روانی و اینکه ربه‌گی چیست و چگونه باید زندگی کرد؟ و آنچه که به جبر و اختیار و صفات روحی انسان‌ها مربوط می‌شود و مسائل مربوط به سعادت و شقاوت و غیره همه از موضوعات وابسته به نفس و ویژگی‌های آن است که در قرآن کریم و متون اسلامی به آن اشاره شده و دانشمندان و حکیمان مسلمان به تفصیل درباره آن به اظهار نظر پرداخته‌اند.

به عقیده حکمای اسلامی بر طبق آموزش‌های الهی، شناخت نفس انسان، محور و قطب تمام معارف ذوقی و محور جمیع مسائل عقلی و نقلی و اساس همه خیرات و سعادت است و به فرمایش امام علی^(ع): «معرفة النفس انفع المعارف»^۲ یعنی شناخت نفس سودمندترین دانش‌هاست. که همان راه مستقیم خداشناسی است.

سیر انفسی در روان‌شناسی اسلامی نتیجه غایی آن، شهود انفسی است، چنانچه امام علی^(ع) می‌فرماید: «..... ما كنت اعبد ربا لم اره»^۳ یعنی من عبادت و

۱. سفینه البحار، ج ۲، ماده نفس، ص ۶۰۳

۲. الحیات، ج ۱، ص ۱۱۴، غررالحکم

۳. کلینی رازی، اصول کافی، ج ۱۱، ص ۱۳۸، سطر ۱۱

ستایش خدایی نکرده‌ام، مادامی که با شهود باطن آن را مشاهده نکرده باشم. و سیر آفاقی، نهایت معرفت فکری است که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «ولئک ینادون من مکان بعید»^۱ یعنی مردم از مکانی بسیار دور به این کتاب حق دعوت می‌شوند. و منظور آیه مردم نادان و دور از سعادت و ایمان هستند.

از جمله دانشمندان اسلامی شیعه، ابن مسکویه رازی است که در بخش وسیعی از آثار و نوشته‌های خود به این مسأله پرداخته است. در این نوشته سعی بر این است به تفصیل، آراء و نظرات ایشان با توجه به ایده‌های سایر حکمای اسلامی و غیراسلامی در خصوص نفس و ویژگی‌های آن بیان گردد. و امیدوارم بتوانم به خوبی از عهده این مهم برآمده و حق مطلب را آنچنان که باید ادا نمایم. مجموعه این مطالب شامل یک مقدمه و نه باب است که باب اول آن دارای سه فصل با عناوین ابوعلی احمد بن یعقوب مسکویه، جایگاه علمی و آثار و تألیفات و تکمله می‌باشد که در آن به معرفی شخصیت و ویژگی‌های مسکویه پرداخته شده است.

باب دوم به حقیقت نفس از دیدگاه اسلام و اندیشمندان مسلمان، نظربین مسکویه درباره وجود نفس، طبیعت نفس بشری و اقوال مختلف در این خصوص، اصل و سرانجام آن و آرای سه حکیم مسلمان کندی و فارابی و ابن‌سینا در خصوص نفس اختصاص یافته و شامل پنج فصل می‌باشد. در باب سوم که مشتمل بر سه فصل است عدم جسمانیت نفس و اینکه جوهر است یا عرض، وحدت نفس و بطلان تناسخ مورد بررسی واقع شده است.

چهارمین باب شامل پنج فصل و در آن چگونگی ادراکات نفسانی، درک امور بسیط و مرکب و معقول و محسوس، تفاوت بین تعقل و احساس و قوای بدن و نفس شرح داده شده است.

در باب پنجم چگونگی حیات و زندگی نفس و تعلق و ارتباط آن با بدن در دو فصل جداگانه بیان گردیده است. باب ششم به بقاء و فنا و فساد ناپذیری نفس با

توجه به تعالیم الهی، دلایل بقاء آن از دید حکماء، استدلال ابن مسکویه بر بقاء و فنا ناپذیری نفس و بالاخره تحرک ذاتی آن پرداخته و شامل چهار فصل می‌باشد. در باب هفتم به تعریف کمال نفس یعنی سعادت و نقصان آن یعنی شقاوت اختصاص دارد. راه‌های بدست آوردن سعادت و چگونگی اجتناب از شقاوت در باب هشتم آمده است. و اینکه حالات نفس بعد از جدا شدن از بدن چگونه است در باب نهم ذکر گردیده است.

پس از ایراد مباحث مختلف درباره نفس، خلاصه‌ای از آنچه ابن مسکویه در این موضوع به آن معتقد است بیان و در پایان نیز فهرستی از منابع و مأخذی که در جمع‌آوری این مطالب مورد استفاده واقع شده به ترتیب اسم منبع و نام نویسنده و سایر مشخصات آن تهیه و به استحضار خوانندگان محترم رسیده است.

در خاتمه بر خود لازم و ضروری می‌دانم اکنون که با یاری ایزدمنان کار نگارش این رساله به پایان رسیده است، از استادان گرانقدرم آقایان پروفسور سیدفرمان حسین و پروفسور سید علی محمد نقوی که در راهنمایی اینجانب کمال سخاوت علمی خویش را میدول داشتند و همچنین از مسؤولین و متصدیان کتابخانه‌های مجلس شورای اسلامی، مدرسه عالی شهید مطهری، مرکزی دانشگاه تهران، مرکزی دانشگاه آزاد واحد تهران، علوم انسانی واحد جنوب، در ایران و کتابخانه‌های مولانا آزاد و دانشکده الهیات بخش‌های تئولوژی شیعه و سنی، بخش آثار و نسخ خطی خانه فرهنگ ایران در دهلی و همچنین آقایان پروفسور آصف نعیم، دکتر ابوسفیان الاصلاحی، دکتر سید محمداصغر و دکتر طیب رضا نقوی و کارمندان اداری و آموزشی دانشکده تئولوژی و مرکز کامپیوتر دانشگاه اسلامی علی‌گه و همه کسانی که با همفکری و همکاری خود مرا یاری دادند بی‌نهایت تشکر و سپاسگزاری نمایم.

والسلام

فرشته مسجدی